

**ВИВЧЕННЯ НАЗИВНИХ РЕЧЕННЄВИХ КОНСТРУКЦІЙ
У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
(НА МАТЕРІАЛІ МОВОТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ ВОЛИНИ)**

Дослідження речення як основної синтаксичної одиниці спрямоване на детальний аналіз його структури та складових компонентів. Вивчення односкладних реченнєвих конструкцій є актуальним, оскільки вони активно вживані в художньому, публіцистичному та розмовному стилях. Дослідники спрямовують увагу на особливості їхнього утворення, склад та семантичні різновиди членів речення. Для здобувачів освіти ЗЗСО детальне вивчення односкладних речень, і, зокрема, номінативних конструкцій є важливим, оскільки сприяє поглибленому розумінню граматичної системи сучасної української мови, розвиває мовну компетенцію, покращує навички створення і написання різностильових текстів.

У синтаксичних студіях початку ХХІ ст. структуровано функційні різновиди номінативних синтаксичних конструкцій, визначено їхні формальні й семантичні особливості, схарактеризовано принципи класифікації, з'ясовано комунікативну реалізацію окремих різновидів номінативних речень, висвітлено вираження експресивності номінативних речень, у порівняльному аспекті досліджено семантичну структуру номінативних речень англійської, французької та української мови [7, с. 537–540; 5, с. 160–170; 12; с. 189–192]. Нині номінативні речення й надалі залишаються в центрі уваги мовознавців, оскільки є одним із важливих чинників реалізації експресивності та семантичної виразності різностильових текстів. Зокрема, досліджено особливості номінативних речень в ідіостилі Євгена Маланюка [13, с. 233–241; 9, с. 12–13]; з'ясовано роль номінативних речень як синтаксичних маркерів ідіолекту Тамари Севернюк [11, с. 147–151]; проаналізовано когнітивно-комунікативні функції номінативних речень у науково-технічній літературі [6, с. 80–83]. А. П. Загнітко диференціював різновиди номінативних речень залежно від значення та структури на

буттєві, вказівні, оцінні, власне-називні, спонукально-бажальні, номінативні теми та субстантивно-якісно-оцінні номінативні речення [7, с. 538–540]. Важливим є комплексне дослідження односкладних речень у монографії Л. М. Коваль «Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові» [8]. Дослідниця наголосила на актуальності вивчення номінативних конструкцій, зокрема на проблематиці їхнього синтаксичного статусу: належності до речень односкладної чи двоскладної будови та звернула увагу на відсутність єдиної загальноприйнятої класифікації цих конструкцій [Там само, с. 59, 66].

Мета статті – дослідити особливості вивчення називних речень в навчальному процесі загальноосвітніх закладів середньої освіти. Джерелом фактичного матеріалу обрано твори сучасних волинських письменників: Івана Чернецького, Віктора Вербича, Ніни Горик, Надії Гуменюк, Олени Криштальської, Петра Коробчука, Володимира Місюри, Євгенії Назарук, Василя Простопчука, Наталії Шульської, Миколи Сидорчука, Олени Харитонюк, Юлії Хвас, Сергія Цюриця.

Детальну інформацію про просте односкладне речення здобувачі середньої освіти отримують у восьмому класі ЗЗСО [1; 4; 10]. Варто звернути увагу учнів на диференціацію цих реченневих конструкцій на означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та називні. У вищій школі ця класифікація значно розширена, зокрема виокремлюють інфінітивні речення та використовують синонімічний термін «номінативні речення» [5, с. 156; 160; 14, с. 128–132]. Під час вивчення односкладних простих речень з головним членом у формі підмета потрібно пояснити школярам, що номінація особи або предмета – основна ознака називних речень. Цілком погоджуємося з думкою Н. Бондаренко: труднощі тлумачення й вивчення односкладних речень полягають у визначенні функцій головного члена. На відміну від двоскладних речень, де присудок виділяють протиставленням підметові, в односкладному реченні наявний тільки один головний член, який залежно від способу вираження лише

формально нагадує підмет або присудок [3, с. 25]. Потрібно правильно використовувати термінологію щодо визначення предикативного ядра односкладних реченнєвих конструкцій: аналізуючи двоскладне речення використовуємо терміни «підмет» і «присудок», у синтаксичному розборі односкладних речень – «головний член односкладного речення, співвідносний з присудком» (для означено-особових, неозначено-особових, узагальнено-особових та безособових речень), «головний член односкладного речення, співвідносний з підметом» (для називних речень). Про дію (стан) у називному реченні не йдеться, тому присудка в ньому немає й не може бути [4, с. 148]. Називне речення складене з одного головного компонента, напр.: *Мітинги...* (2, В. Простопчук, с. 160); *Козацький гомін...* (2, С. Цюриць, с. 231) або з кількох однорідних, напр.: *Лиш мури, зоря й пожежа* (2, Н. Гуменюк, с. 35); *Парнас, Голгофа... Скитс і Лета...* (2, Н. Гуменюк, с. 35). Пояснюємо, що у таких реченнєвих конструкціях можуть функціювати також і другорядні члени, напр.: *Бджолиних магів сонячні меди* (2, Н. Гуменюк, с. 38); *Променисто-бджолина світлінь* (2, В. Вербич, с. 16); *Сяйлива світла золотавість утомлено здивованих беріз* (2, В. Вербич, с. 18). Звертаємо увагу школярів, що ці речення не бувають питальними й спонукальними. Їх часто використовують у заголовках. Для уникнення помилок у синтаксичному розборі речень потрібно наголосити, що називні речення не можуть бути поширені обставиною, тому потрібно розрізняти прості односкладні називні речення, на кшталт: *Незаймана тиша* (2, В. Вербич, с. 17) і прості двоскладні неповні речення, напр.: *На тендітному стовбурі – квіти і птах* (2, Н. Горик, с. 22); *Лелеки вгорі, внизу – лепеха й жабуруннє, ліси і лісочки, озера й озерця дрібні...* (2, Н. Горик, с. 22). Пояснюємо учням, що називні речення позначають оцінку предмета чи явища. У поезіях волинських митців зафіксовано такі семантичні групи називних речень: 1) загальні назви: *Бурульки-льодинки сяйливо-буришинні* (2, В. Вербич, с. 17); *Стежки земні...* (2, Н. Горик, с. 22); *Золото озера...* (2, С. Цюриць, с. 232); 2) пора доби: *Золотаво-медвяна півсутінь* (2, В. Вербич, с. 16); *І день новий, і ніч нова* (2,

Н. Гуменюк, с. 35); *Травневі вечори* (2, О. Криштальська, с. 88); 3) власні назви: *Парнас, Голгофа... Скитс і Лета...* (2, Н. Гуменюк, с. 35); *Луцьк, Володимир, Корець, Шацьк, Острог, усобиці, повстання, війни, лови* (2, В. Місюра, с. 118); 4) абстрактні номінації: *І музика, й погляду чари* (2, В. Вербич, с. 15); *І сива далина...* (2, В. Вербич, с. 16); *...хліборобська слава* (2, С. Цюриць, с. 231); *Копя годочків* (2, І. Чернецький, с. 245). У сучасній українській поезії автори активно використовують називні речення для номінації осіб, пори року, назв частин тіла, астрономічних явищ та інших понять для створення незвичних образів, підсилення емоційного навантаження поетичного та прозового тексту.

Для закріплення вивченого матеріалу пропонуємо учням виконати тренувальне завдання: проаналізуйте подані речення та випишіть окремо двоскладні неповні речення та односкладні називні речення: *На аркуші снігу – графічні шедеври* (2, В. Вербич, с. 17); *Туманів газові атаки* (2, П. Коробчук, с. 62); *Самби гук барабанный* (2, О. Криштальська, с. 86); *...вгорі – голубинь нескінченна...* (2, Н. Горик, с. 25); *Гір синювата барва* (2, О. Криштальська, с. 87); *Над замком – Владича вежа* (2, Н. Гуменюк, с. 35); *... ароматних цитрин розмай* (2, О. Криштальська, с. 87); *Мій ранній рай біля сузір'я Мальви...* (2, Н. Гуменюк, с. 38); *І ось Ітака за вікном* (2, К. Корецька, с. 57). Для розрізнення різних типів односкладних речень і закріплення вивченого матеріалу пропонуємо виконати завдання: випишіть окремо означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові та називні речення; схарактеризуйте в кожному реченні компонентний склад: *...Намалювати б тополиним пензликом в дитячій щасті скупане лице!* (2, М. Сидорчук, с. 182); *Дарую Вам поезію дощу у томику прочитаному літа...* (2, О. Харитонюк, с. 221); *Надворі вже світає* (2, Є. Назарук, с. 130); *На серці легко і сумно...* (2, О. Харитонюк, с. 221); *Вже вересніє* (2, Є. Назарук, с. 131); *Їй холодно* (2, Є. Назарук, с. 130); *Признач мені побачення у сні...* (2, Н. Шулська, с. 259); *Виглянув з вікна і здивувався...* (2, В. Простопчук, с. 160); *Витруювали нашу волю Сибірами і Соловками...* (2, І. Чернецький,

с. 244); *Вербна неділя* (2, О. Харитонюк, с. 221); *У дитинстві водять за руки ...* (2, В. Простопчук, с. 162); *Стежки небесні...* (2, Н. Горик, с. 22); *Не радій радості тій, з якою тебе проводжають* (2, В. Простопчук, с. 163); *Лиш пісні сумний акорд* (2, Н. Гуменюк, с. 35); *Повертатися до пам'яті значно складніше...* (2, Ю. Хвас, с. 227).

Отже, номінативні речення концентрують увагу на важливих деталях та художніх образах, створюють емоційне забарвлення тексту та його лаконічність, дають змогу точніше інтерпретувати індивідуальний стиль автора. Вивчення цих синтаксичних конструкцій у навчальному процесі на матеріалі поезій письменників Волині зацікавить учнів читати художню літературу рідного краю. Перспективним вважаємо аналіз односкладних реченневих структур з опертям на семантичне вираження головного члена односкладних речень, співвідносним з присудком, у мовотворчості волинських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко О., Борисюк Т., Почтаренко О. Українська мова : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : Грамота, 2016. 176 с.
2. Антологія літератури письменників Волині : Під Лесиним небом / упор. О. Л. Ляснюк. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2019. 400 с.
3. Бондаренко Н. Лінгвістичні й методичні аспекти вивчення простого односкладного речення в школі. *Методика мови*. 2015. С. 25–29.
4. Глазова О. П. Українська мова : підруч. для 8 класу закл. заг. серед. освіти. 2-ге вид., переробл. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2021. 256 с.
5. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. С. 190–203.
6. Дядюра Г. М., Кухарева-Рожко В. І. Когнітивно-комунікативні функції номінативних речень у науково-технічній літературі. *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2017. Т 1. № 8. С. 80–83.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
8. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові. Вінниця : ФОП Корзун, 2015. 320 с.
9. Масицька Т. Семантичні різновиди номінативних конструкцій у

- поетичній творчості Євгена Маланюка. *III Весняні читання, присвячені пам'яті Анатолія Вадимовича Свідзинського. Матеріали Всеукраїнського семінару*. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. С. 12–13.
10. Українська мова. 5–9 класи для закладів загальної середньої освіти: модельна навчальна програма / авт. А. Полторацька, Я. Сафонов, Н. Нестеренко. 2024. 42 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna> (дата звернення: 04.04.2025)
 11. Шабат-Савка С. Т. Односкладні номінативні речення як синтаксичні маркери ідіолекту Тамари Севернюк. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021 № 50 том 1. С. 147–151.
 12. Швець О. В. Типологія номінативних речень в англійській, французькій та українській мовах. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 189–192.
 13. Шевченко Т. В. Функційні особливості номінативних речень у поетичному дискурсі. *Український смисл*. 2015. № 2015. С. 233–241.
 14. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 408 с.